

<https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-005>

ШИРОКА БИТА ПУТЬ

[Рец. на: Даниленко А. Від Біблії до Шекспіра: Пантелеймон Куліш і формування української літературної мови / пер. з англ. Петра Тарашука. Київ : Критика, 2023. 432 с., іл., бібліогр. покажч.]

Переклади наукових праць закордонних дослідників істотно примножують український гуманітарний дискурс. Знаковими подіями стали публікації творів Ю. Шевельова, С. Плохія, Т. Снайдера, Дж. Броджі та ін.; сьогодні до них додається книжка Андрія Даниленка «From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kulish (1819 – 1897) and the Formation of Literary Ukrainian» (Boston: Academic Studies Press, 2016), що прийшла до українського читача в авторизованому перекладі.

Виданню поки що не пощастило ні на розлогі рецензії, ні на відзнаки¹. Це й не дивно: видавництво «Критика» оприлюднило його на початку 2024 р., під звуки вибухів, сирен і генераторів. І чи знайдеться в читачів час на повільне прочитання й зосереджене осягнення?

А проте оминуті увагою цю працю не вдасться. Не тільки тому, що автор — американсько-український славіст світового резонансу, відомий десятками вагомими публікацій з проблематики історії й типології слов'янських мов, а першовидання, вже презентоване в Україні², здобуло низку престижних премій славістичних товариств Північної Америки та Європи. У центрі рецензованого дослідження — непересічна особистість, яка потужно вплинула на формування літературної мови, національної свідомості й культурної тотожності. Мовиться про масштаб постаті Пантелеймона Куліша-перекладача, внесок якого автор прочитує, мовби розплутуючи непросте мереживо ситуацій і стосунків з літераторами й видавцями, листувань і рецензій, приязних взаємин і відчуження, створюючи масштабне полотно кристалізації неповторної мовної програми, яка закладала фундамент (недарма ж Куліш був серед засновників і видавців журналу «Основа»!) нового літературного

¹ Коли рецензія готувалася до друку, А. Даниленко отримав премію Конкурсу 2024 р. на найкращу наукову монографію в галузі білоруського й українського культурознавства імені Мелетія Смотрицького під патронатом ректора Варшавського університету.

² Даниленко А. «Гарячий Куліш» в дзеркалі сучасних досліджень. Презентація книжки Андрія Даниленка From the Bible to Shakespeare. Pantelejmon Kulish (1819–1897) and the Formation of Literary Ukrainian. Boston: Academic Studies Press, 2016. URL: <https://chasopys-rich.com.ua/2016/12/24/danylenko-kulish/24.12.2016> (дата звернення: 25.01. 2025).

Цитування: Наєнко Г. Широка бита путь [Рец. на: Даниленко А. Від Біблії до Шекспіра: Пантелеймон Куліш і формування української літературної мови / пер. з англ. Петра Тарашука. Київ : Критика, 2023. 432 с., іл., бібліогр. покажч.]. Мовознавство. 2025. № 2. С. 74–82. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-005>

Citation: Naienko H. (2025). Shyroka byta put [Wide beaten track. Review of the book: Danylenko A. From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kulish and the Formation of Literary Ukrainian / transl. from English by Petro Taraschuk. Kyiv : Krytyka, 2023, 432 p., ill., bibliogr. ind.]. Movoznavstvo, (2), 74–82. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-005>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

стандарту.

У вступному розділі «Написання лінгвістичної біографії непересічної постаті» (с.1–12) автор окреслює свій об'єкт: це мова перекладів Куліша, розглянута на широкому тлі внутрішньої історії нової літературної мови, основний прийом — порівняння зі здобутками ширшої спільноти українських перекладачів. Даниленко полишає для наступників неосяжне поле вивчення зв'язків з перекладами в інших сусідніх європейських культурах. Натомість розлоге пояснення термінів-назв мов, які він використовує, можна вважати взірцем експлікації методологічних засад (с. 9–11). Знавцям історичної діалектології й історії літературної мови (не «стандартизованої») вони відомі й до снаги.

Ґрунт для сприйняття дослідження Даниленко ретельно й тривало готував. Ця монографія з'явилася як підсумок майже чотирьох десятків попередньо опублікованих статей англійською та українською мовами, — саме стільки згадано в бібліографії, поряд з розлогим переліком сучасної славістичної літератури різними мовами (с. 333–375). Мовознавчий життєпис Куліша Даниленко поділив на дві великі частини: перша, «Біблія» (с. 15–240), присвячена аналізу перекладів Святого Письма, друга, «Шекспір» (с.243–320) — мові перекладених п'єс Шекспіра.

Ідучи за хронологією Кулішевих перекладів, автор відтворює її як постійний експеримент з пошуку найвідповідніших розмірів, ритмів, лексичних форм і граматичних структур. Отож у першому розділі «Дослідження Псалтиря» йдеться про неповторність Кулішевого вибору порівняно зі здобутками інших перекладачів і переспівувачів: П. Гулака-Артемівського, М. Максимовича, Т. Шевченка.

Автор визначає генетичні й стилістичні параметри словництва, вказуючи на співвідношення запозичень, розмовних форм, вульгаризмів, церковнослов'янізмів, детально фіксує відображені фонологічні процеси, флексії й синтаксичні структури, щоб врешті визначити їхню діалектну належність. Послідовність структурного історико-діалектологічного аналізу чітко витримана в усіх підрозділах.

А. Даниленко переконує, що Кулішеве новаторство істотно вплинуло на перекладацьку практику О. Навроцького, а прагнення «вийти за межі малоруського культурного простору й часу» контрастувало з мовою перекладів В. Александрова й П. Морачевського. У підсумку копіткої реконструкції Куліш постає творцем високого стилю нової літературної мови, прихильного до широкої розмаїтості засобів з різних стильових реєстрів та діалектів.

Утвердження української Біблії полягало в тому, щоб забезпечити політичну рівність австрійських русинів з поляками, водночас підкресливши їхню етнічну й культурну відмінність від росіян, і очевидно, що Куліш цілком усвідомлював масштаби своєї місії. Ані мінливість його переконань, ані суперечливість у поглядах щодо спадщини *галичаничини* й *польщизни* не полишається поза увагою дослідника.

У другому розділі «Творення “русинської Біблії”» (с. 43–102) детальніше висвітлені епізоди співпраці Куліша з І. Пулюєм, а саме створення й втілення принципів і правил спільного перекладу Святого Письма.

А. Даниленко крок за кроком розглядає питання, що поставали перед перекладачами: яким має бути говірний складник, як дійти компромісу в співвідношенні регіональних, книжних і церковнослов'янських форм, як примирити культурні, літературні й мовні традиції на шляху об'єднання роз-

ділених частин України. Куліш мав труднощі в перебігу публікації перекладу Біблії в Європі, проблеми з фінансами, перешкоди, спричинені імперською мовною політикою, завжди послідовно нищівною щодо української мови, і понад те — з несприйняттям і критикою переважно з боку проводирів культурницького руху в Галичині. Та попри все йому (разом з Пулюєм), як твердить автор, вдалося «запустити процес» (с. 67) визволення біблійної мови від греко-католицької церкви в Галичині й від російської церкви в Україні.

Маючи в своєму арсеналі чернетки Куліша, оригінали й першовидання перекладів і рецензій, листування з видавцями й критиками, автор творить багатомірну панораму формування українського літературного стандарту ХІХ – початку ХХ ст.: від «породових болей» до «невторованих манівців». Автор зосередив увагу на мінливих поглядах Куліша на роль і вагу церковнослов'янizmів у новій літературній мові, характеристичну спадщину середнього періоду, яку Куліш (разом із Пулюєм) використовували в особливий спосіб. Для цього треба було пильно розглянути генезу церковнослов'янських слів, діалектизмів з Наддніпрянщини, полонізми та європеїзми (с. 102). Оскільки мовна чистота у високому біблійному стилі неможлива, автор робить висновок про те, що перекладачам ішлося радше про співвідношення архаїчних і розмовних форм, власне «багатошарову систему», яка поступово вималювалася внаслідок «панінклюзивної адаптації» гетерогенних елементів.

Розглядаючи мовотворчість Куліша, автор стає на крихкий лід аналізу неологізмів. Улюблені фантазії мовознавців-любителів про «ковані слова», авторство яких приписують то Лесі Українці, то М. Старицькому, ілюструють перебіг деформацій академічних знань, що потрапляють до повсякденного дискурсу; потрібні немалі зусилля, аби позбутися таких облуд, як от було із словом *мрія*³.

Специфічні лексичні засоби у книзі названо «кулішизмами» (напевно, випадково, на с. 382 — «кулішізмами»).

Мабуть, автор був би переконливішим, якби пояснив, чому вважає окремі лексеми власне новотворами Куліша, або чіткіше розмежував словотвірні й семантичні неологізми. До словотвірних неологізмів безперечно належать *ясувати, відрадоці, байдужість* та ін. Якщо ж таким є слово *правиця* 'права рука' (с. 30, 145), то як пояснити його фіксацію у фольклорних текстах: *Станьте ви, праведники, по правіці, а ви, грішники, по лівіці*?⁴.

Напевно, таким є й демінутив *левчук* 'левеня, левів син' (с. 30), пор. прізвище *Левчук*. Мабуть, лексема *глинище*, яку Даниленко також зарахував до кулішизмів (с. 101), теж набула певного нового значення, бо ж у діалектах вона добре відома⁵.

Окремі міркування А. Даниленка спонукають до дискусії. Наприклад, вказуючи на походження вживаних у Квітки-Основ'яненка форм *наньмит*, *наньмичка*, найімовірніше, від дієслова *наняти* (с. 19), автор мав би врахува-

³ Друль О. Хто придумав мрію. *Збруч*. 17.11.2020. URL: <https://zbruc.eu/node/101593> (дата звернення: 25.01. 2025).

⁴ Російсько-український словник / за ред. А. Кримського та С. Єфремова. Київ : Держ. вид-во України УАН, 1924–1933. Т.1–3. Електронна версія: (підгот. О. Телемко). Київ : К.І.С., 2007. URL: <http://www.r2u.org.ua>. (дата звернення: 25.01. 2025).

⁵ Аркушин Г. Д. Словник західнополіських говірок. А-Я. 2-ге вид., перероб., випр. і допов. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2016. ХХІV. С. 90; Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ : Наук. думка, 1985. С. 33.

ти й процес асиміляції [j]>[n'] під впливом губного [m], що добре засвідчують діалектні форми *мн'ач*, *памн'ат'*, як і обернене явище [n']>[j] *д'івојка* тощо⁶. Власне інерційним слід вважати вживання термінів *нестягнені* / *стягнені прикметники* ⁷.

Найбільш вдалим, на наш погляд, є третій розділ першої частини книги «Відсіч Галичини» (с.103–136); тут автор демонструє філігранну вправність аналізу мовних форм, уживаних у західноукраїнських перекладах Святого Письма порівняно з мовною тканиною витворів Куліша й Пулюя. Переклади М. Шашкевича, А. Кобилянського, А. Бачинського та ін. здобулися на новітнє прочитання й оцінку, оригінальну й часто дискусійну. У підсумку цілком ясних і виразних обрисів набуває кардинальна відмінність шляхів розвитку двох варіантів нового літературного стандарту — західноукраїнського й наддніпрянського. У першому випадку за основу нової літературної мови автоматично вважали церковнослов'янську спадщину Галичини, Буковини й Закарпаття, яку прагнули секуляризувати (с. 124), Куліш же апробовував діаметрально протилежний підхід — синтез говірної мови (власне низького стилю) з елементами різноманітних територіальних і функціональних реєстрів, включно з церковнослов'янськими, польськими, російськими й галицькими. І власне тому стає очевидним, чому Кулішева програма не отримала прихильності ані галицьких москвофілів-народовців, ані літераторів з підросійської України, які орієнтувалися на «рустикальний етнографізм» як підоснову нової літературної мови (с. 136).

У четвертому розділі «А ось і Біблія!» (с.137–236) А. Даниленко аналізує біблійну книгу «Товитові словеса», що її опублікував М. Павлик ще за життя Куліша. В інтерпретації дослідника — це наступний етап творення нової синтетичної мови, заснованої на розмовній, з певним числом контекстуальних архаїзмів, зокрема й питомих, і церковнослов'янських елементів. І тут знову виринає sacramентальне теоретичне питання з історії української мови (лише на позір просте й однозначно розв'язане) — про генетичний зв'язок нової літературної мови й давньоруської (автор уживає цей термін із значенням 'писемна мова періоду Київської Русі'), або, за визначенням Куліша, — *староруцини*. Автор враховує позицію Куліша, адже вона виявляється суголосною з постулатами сучасного українського мовознавства⁸. На тлі дискусій, що не мають одностайного розв'язання в сучасній славістиці, ці висновки дуже важливі.

Порівнюючи використання фонетичних, морфологічних, лексичних і синтаксичних структур з відповідно вживаними у текстах харків'янина В. Александрова, А. Даниленко доводить, що Кулішева мова, зберігаючи південно-східну діалектну підоснову, все-таки увібрала в себе й запозичення, і росіянізми, полонізми, і цим переважила суто «обласний говір» Александрова.

Ювелірна точність лінгвістичного аналізу спрямована на явища асиміляції на межі морфем, уживання відмінкових закінчень з різних діалектних континуумів та синтаксичних конструкцій із прямим додатком, але не менш

⁶ Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків : Акта, 2002. С. 640, 876.

⁷ Там само. С. 853–867.

⁸ Передрієнко В. А. Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі. Київ : Наук. думка, 1979. 144 с.; Шевельов Ю. Історична фонологія української мови.

переконливим є заглиблення до проблематики, що традиційно вважається суто літературознавчою. Наприклад, таким є перелік Кулішевого групування біблійних книг: це інтуїтивна класифікація гебрійської поезії, відповідно до якої він розширив кількість поетичних книг (с. 155).

Складні перипетії редагування Кулішевих перекладів, що їх здійснював уже по смерті автора Пулюй, участь у перекладі й редагуванні І. Нечуй-Левицького, особисті непорозуміння й образи, — вся ця історія виписана з майстерністю красного письменства.

У цьому розділі автор також порівнює мовну тканину посмертного видання Біблії 1903 р. з ранішим перекладом «Пентатевха», доводячи, що відредагована публікація має мову більш книжну й менш різноманітну, а переспів 1869 р. — був більш «демократичним» і розмаїтим.

У підрозділі «Як нанизувати слова» (с.182–187) проаналізовано морфосинтаксис Біблії 1903 р., тут наголошено на вживанні відносного сполучника *що* південно-східного походження на відміну від *котрий*: останній в означальних реченнях був результатом впливу польської мови на заході й російської на сході (с. 183).

Автор тонко підмічає, що саме Пулюй замінив наддніпрянські форми синтетичного майбутнього (*житиме*) на галицькі відповідники із збереженими клітиками (*жити ме*), ненавмисно ліквідувавши первісне «починальне значення» південно-східної форми коштом західноукраїнської із залишковою модальною семантикою (с. 183–185). Відтак набуває розвитку й нових аргументів методологічний постулат про діалектну багатоосновність української мови⁹.

У підрозділі «Як добирати слова?» (с.187–193) розглянуто лексику видання 1903 р., де Куліш запроваджував нейтральні або розмовні альтернативи церковнослов'янських і книжних (руських) форм. Автор пропонує ґрунтовні етимологічні розвідки запозичень, історії лексем *лямпа*, *цинамон*, походження синонімічних рядів, зокрема *verba dicendi*, новотворів *видовина*, *бачиво*, *убивач* тощо.

Нарешті, міру втілення фонетичного принципу, що його дотримувався творець «кулешівки», і причини ворожого сприйняття цього правопису з боку москвофілів, проаналізовано в підрозділі «Як писати слова?» (с.193–210). Розглянувши правописні суперечки між авторами «етимологічних» систем та «найрадикальнішу фонетику» Куліша з розлогими історичними коментарями, А. Даниленко робить висновок про те, що «кулешівку» не можна вважати предтечею чи основою сучасного правопису, адже Куліш виразно нехтував морфологічним принципом.

До праці над перекладом Біблії долучався й І. Нечуй-Левицький, тож і його мовний підхід здобувся на детальний розгляд. А. Даниленко послідовно вказує на пріоритети Нечуя: у фіксації чергування *у/в*, звичності звука *ф* у запозиченнях на кшталт *Яфет*, *филя*, займенника *цей* і прийменника *од* на відміну від запроваджених Пулюєм форм *сі*, *се*, *отсе*, *від*, яких Нечуй-Левицький ніколи не вживав. Не оминає він і проблеми активних дієприкметників теперішнього часу, які Нечуй використовував, а Куліш, редагуючи, замінював на підрядні означальні речення. І. Нечуй-Левицький віддавав перевагу

⁹ Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило = Vsevolod Hancov. Olena Kurilo. Вінніпег : Накладом Укр. Нар. Дому в Торонті, 1954. 76, [2] с. (Українські вчені / УВАН ; ч. 5); Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. С. 67–68.

формам іменників середнього роду на *-а*, натомість Куліш, ніби прагнучи зберегти близькість до «старого українського письменства», всюди вживав форми з *-е* (с. 214). Оскільки мова Нечуя засвідчувала орієнтацію на розмовну мову з мінімумом церковнослов'янських, галицьких і польських форм, вона зазнала виправлень відповідно до програмових принципів, вироблених Кулішем і Пулюєм у процесі створення нового біблійного стилю.

Особливим етапом роботи Куліша був його намір здійснити поетичний (віршований) переспів Біблії. Він намірявся подати його *староруською* мовою, гнучкою й наближеною до гебрійської «співаної мови», на протигу до *новоруського* (російського) еквівалента, нездатного до поетичної виразності. Варіанти «Книги Йова» й «Плачу Єремії», «Пісні над піснями», і, нарешті, пізня спроба перекласти ціле Святе Письмо — «устихотворена Біблія» як новий етап у створенні високого стилю, проаналізовано в останніх підрозділах першої частини. Отож Куліш апробував новаторський підхід до перекладу Святого Письма, не намагаючись плекати гомогенну мову, як це робили попередники і навіть наступники, які й не позбувалися залежності від його перекладацьких здобутків. Синтетичну програму Куліша ніхто не спромігся перевершити, натомість вона мала потужний і тривкий вплив на тлумачення в ХХ ст., включно з працями І. Огієнка й І. Хоменка-Плюти.

У другій частині автор зосереджується на перекладах п'єс Шекспіра, якого Куліш називав «Гомером новосвіту», вважаючи надважливою його роль у підвищенні культурного рівня українського народу, подоланні духу варварства й долучення до європейської культури. Це відповідало Кулішевій програмі поступового, поміркованого суспільного поступу українства шляхом осягнення культурних вершин Європи, яку не сприймали галицькі народовці й соціалісти, зокрема й І. Франко з його в'їдливою й ідеологічно упередженою критикою.

У п'ятому розділі «Шекспіре, батьку наш, усім народам рідний» (с. 243–270) автор простує полями історії літературної критики, теорії перекладу, намагаючись пояснити, чому реакції українських літераторів, переважно галичан, були дошкульно ядучими й значною мірою несправедливими. Показово, що Кулішеве новаторство в творенні «напушистого стилю», неологізми, запозичення, непослідовність у правописі М. Костомаров поцінував як «неприродне, не народне, штучне, натягнуте, довільно викуване» (с. 256), що означало вихід дискусії далеко за межі суто літературних питань. Узагальнено йшлося не лише про відкидання Кулішем поглядів крайнього народництва й козакофільства, а й про евентуальні шляхи еволюції писемної української мови, що могли розпочатися за часів спільнослов'янської мови й продовжитися через середньоукраїнський період аж до нинішньої доби, як це засвідчує архаїчне словництво й фольклорний синтаксис. Здається, доведення паралелізму поглядів на ці процеси в переконаннях О. Потебні й П. Куліша належить до відкриттів А. Даниленка. Слід додати, що автор, сам представник харківської мовознавчої школи, популяризує знання про неї також і в інших працях¹⁰.

Оскільки посмертні публікації перекладів редагував Франко, аналіз першого тому Шекспірових п'єс, виданих 1882 р., особливо важливий для

¹⁰ Danylenko A. Kharkiv School. *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. Brill, 1.11.2024. URL: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/ESLO/COM-036331.xml> (дата звернення: 25.01. 2025).

відтворення мовної програми Куліша. Тут автор визначає правописні особливості, що наближають її до розмовного стандарту, вже виробленого раніше в перекладі Біблії: за його висновками, це повна нейтралізація перед усіма проривними, уживання середньоукраїнського диграфа *кз*, збереження етимологічних *о* та *е*, загалом прагнення зберегти північноукраїнські закінчення іменників і форм займенників тощо. Інколи автор захоплюється і, не помічаючи, що аналізує тексти з висоти майже півторастолітньої відстані, називає форми двоїни архаїчними (с. 262), хоча ще на початку ХХ ст. вони вживалися широко та фіксувалися в граматиках¹¹.

Можна погодитися з авторовим поясненням: сприйняті як росіянізми, Кулішеві церковнослов'янізми сьогодні викликають суперечливе ставлення, ще в 20-х рр. ХХ ст. за них ганив Куліша Я. Гординський (с. 263). Тоді від доби Кулішевих експериментів, у яких сміливо поєднувалися етнографічні, «вульгарні» й піднесені елементи, до утвердження новітніх уявлень про літературну мову «на народній основі» минуло майже пів століття. Кулішів синтез із залученням ресурсів з усіх східнослов'янських джерел для свого часу був дуже інноваційним, відрізняючись від уявлення про літературну мову інших перекладачів.

Саме їхню практику А. Даниленко розглядає в шостому розділі «Розсування меж літературного канону “українського Шекспіра”» (с. 271–320). Тут проаналізовано переклади представників регіонального галицько-буковинського койне Павла Свія, Ю. Федьковича, насичені лексичними діалектизмами й регіональними розмовними словами; ретельно відтворено наслідки втручання в Кулішеві тексти Франка-редактора. За висновками А. Даниленка, критики випустили з уваги Кулішеві «першопрохідницькі зусилля» в нормалізації української літературної мови (с. 286), що полягали в запровадженні форм з різних діалектів, вільних запозичень і численних дериватів. Редактори ж замінювали їх регіональними формами, переважно галицькими, що виводило ці твори за межі загальноукраїнського контексту разом з європеїзацією, до якої так прагнув Куліш.

Вдячним матеріалом для порівняння стали й мовні програми інших перекладачів і переспівувачів Шекспіра: М. Старицького, Лесі Українки й Панаса Мирного. За винятком окремих студій радянського періоду й відомих праць Ю. Шевельова, українські мовознавці майже не зверталися до цих проблем.

Мовна програма Франка як «многоти хуторів» (тобто діалектної багатоваріантності як основи літературного стандарту), звісно, суперечила Кулішевому космополітичному баченню майбутнього української літературної мови. Плекання власне галицької літературної норми контрастувало із зусиллями наддніпрянських письменників. Візія Куліша, надто витончена й космополітична, теж не вписалася в її нову модель, сперту на живомовну основу «одного хутора». Таке тлумачення шляхів розвитку нового літературного стандарту А. Даниленко розвиває слідом за Шевельовим¹².

У Висновках із символічною назвою «Невторовані манівці» (с. 321–332)

¹¹ Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. Москва : Тип. Вяч. Ал. Гатцук, 1907. Т. 2. Вып. 1 (уроки I–V). С. 33–34.

¹² Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. Нью-Йорк : Сучасність, 1987. 295 с.; Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : Видавн. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.

автор сконденсовано формулює найважливіші складники мовної програми Куліша. Він усвідомлено працював над витворенням новаторської перекладацької традиції (техніки), протиставленої фольклорно-бурлескній течії. Стилiстичне розмаїття розвиненої літературної мови — з біблійним стилем та світським різновидом — мало б слугувати підвищенню культури українства, розвитку універсального бачення світу, мовному синкретизму.

Кулішеві лінгвістичні погляди були динамічними. Врешті він дійшов до переконання, що переклади з європейських мов можуть посилити українську. Так само змінювалася його візія місця української мови та її стосунків з польською й російською. Висновки про глибини історії української мови, особливо про конкуренцію з *московською* (російською), що привласнила спадщину *рущини* (часу київських князів), водночас твердження про шкідливість впливу *польщизни*, уявлення про те, що українську й російську можна примирити, бо ж вони поділяють спільну спадщину давньої Русі, — усі компоненти концепції Куліша описано вичерпно й переконливо.

Даниленків белетристичний талант, влучність заголовків, розвинутий метатекст роблять оповідь захопливо легкою. Слідом за Кулішем автор європеїзує свою мову, час від часу додаючи крилаті вислови на зразок *locus classicus, in extenso*, авторитетне *Vorlage*, *Людська мораль "avant la lettre!"*, *Sprachgefühl*; розважається, формулюючи заголовки підрозділів як запитання («Александрійський вірш чи хорей?», «Хто там іще ремствує?», «Секюляризувати чи синтезувати?») або ж як цитати з матеріалів дослідження («Отруя, загуба для руського народу», «Гуцулія не стала, тільки Шекспир згубився»). Виклад насичений традиційними й оригінальними образами: *камінь спотикання, двоєніс аллилуя, волюнтаристське редагування, один бік медалі, «Витівки Івана Франка», спалах сварливої критики*.

За такого обсягу опрацьованих джерел прикрою друкарською помилкою, мабуть, слід вважати твердження, що 1787 р. у Відні засновано *Studium Ruthenum* (с.124).

До основного викладу додано покажчики словоформ, топонімів та імен, що істотно полегшує працю з текстом.

Отже, за широтою охоплення філологічної проблематики, обсягом залучених першоджерел, використанням лінгвістичного й літературознавчого інструментарію монографію А. Даниленка цілком можна вважати першорядним здобутком української філології останніх десятиліть.

Автор пройшов довгий шлях від перевірки своїх ідей до підсумків, що істотно доповнюють і коригують традиційні постулати історії української мови нового періоду. Глибока професійність у поєднанні з зацікавлено небайдужим поглядом на процеси народження нового літературного стандарту, на причини несумісності мовної програми Куліша з тогочасними тенденціями розвитку нової української літературної мови забезпечать цій книжці належне місце поміж класики гуманітаристики XXI ст.

Галина НАЄНКО

Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601, Україна
Електронна пошта: h.naienko@knu.ua
Лодзький університет
вул. Нарutowича, 68, 90-136, Лодзь, Польща
Електронна пошта: halyna.naienko@filologia.uni.lodz.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0485-5068>

Halyna NAIENKO

Educational and Scientific Institute of Philology
of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
64/13 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine

E-mail: h.naienko@knu.ua

University of Lodz

Narutowicza 68, 90-136, Lodz, Poland

E-mail: halyna.naienko@filologia.uni.lodz.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0485-5068>

WIDE BEATEN TRACK

[Review of the book: Danylenko A. From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kuliš and the Formation of Literary Ukrainian / transl. from English by Petro Taraschuk. Kyiv : Krytyka, 2023, 432 p., ill., bibliogr. ind.]

Дата надходження до редакції: 05.02.2025

Дата надходження після доопрацювання: 14.02.2025

Дата затвердження редакцією: 17.02.2025

Received: 05.02.2025

Received in revised form: 14.02.2025

Accepted: 17.02.2025